

potentiam aliquis actus potest esse movens respectu alterius, puta ex propositionibus per se notis intellectus ad ratiocinandum de conclusionibus movetur¹. Principium movens *superius*, vel *activum* nuncupari solet. Iam cum illud, quod ab alio movetur, ab eo *disponatur*, liquet potentiam ex eo, quod ab aliquo principio superiori movetur, aliquam dispositionem ad actum acquirere. Atque quo magis actus multiplicantur, eo stabilior fit hanc dispositio, et stabilis dispositio est habitus. Ergo habitus ex multiplicatione actuum, prout hi ab aliquo principio superiori moventur, acquiruntur. « *Habitus* acquiritur per operationem, quae ab operante egreditur, secundum quam inferior pars a superiori recipit² ». Scilicet « *habitus virtutum moralium causantur in appetitivis potentissimis, secundum quod moventur a ratione; et habitus scientiarum causantur in intellectu, secundum quod moventur a primis propositionibus*³ ». Itaque « *a:ctus, qui virtutem praecedit, potest causare virtutem, in quantum est a ratione, a qua habet id, quod perfectionis in ea est*⁴ ».

224. Quoad vero augmentum et diminutionem virtutum moralium, ipsa, uti iam in articulo praecedenti adnotavimus⁵, non aliud, quam maiorem, vel minorem earum perfectionem significant. Iam virtutes morales, sicuti diximus, augmenti, aut diminutionis capaces non sunt ex parte obiectorum, circa quae versantur, sed ex parte subjecti, in quo insunt⁶. Ex quo intelligitur augmentum in virtutibus non fieri *per additionem*; hoc enim accidit habitibus ratione obiectorum; sed *per intensionem*, quatenus virtutis actus expeditius exercentur⁷.

225. Denique, quemadmodum « *per falsam rationem potest*

¹ 1^a 2^{ae}, loc. cit.

² In lib. III Sent., loc. cit. Cf *Elementa seu Instit. Philos. Christ.*, vol. I, *Dynam.*, c. VI, art. 3, p. 435-436, ed. alter. cit.

³ 1^a 2^{ae}, loc. cit.

⁴ Qq. dispp., *De Virt.*, q. I, a. 9 ad 14.

⁵ P. 141.

⁶ « *Natura enim nostra, inquit s. Leo M., manente adhuc mortalitate, mutabilis, etiamsi ad summa quaeque virtutum studia pervenire, semper tamen sicut potest habere, quo recedat, ita potest habere, quo crescat* »; *Serm. XXXVIII, in Quadrag. II*, c. 1.

⁷ 1^a 2^{ae}, q. LII, a. 2 c.

corrumpi habitus verae opinionis, aut etiam scientiae¹; ita etiam per vitium contrarium virtus amittitur: « *Vitium directe contrariatur virtuti, sicut et peccatum actui virtuoso; et ideo vitium excludit virtutem, sicut peccatum excludit actum virtutis*² ». Item ex cessatione actus diminuitur, vel amittitur virtus moralis non quidem *directe*, sed *indirecte*³. Non *directe*, quia habitus in sui conservatione ab actibus non dependet. *Indirecte* autem: Nam virtutes, ut diximus, corrumperunt ex contrario agente: quocirca si ea, quae virtutibus sunt contraria, progressu temporis invalescent, atque iis vel raro, vel numquam per actus, qui a virtute procedunt, obsistimus, virtus ipsa vel diminuitur, vel omnino tollitur. « *Cum aliquis non utitur habitu virtutis ad moderandas passiones, vel operationes proprias, necesse est, quod proveniant multae passiones, et operationes praeter modum virtutis, ex inclinatione appetitus sensitivi, et aliorum, quae exterius movent: unde corrumptur virtus, vel diminuitur per cessationem ab actu*⁴ ».

ART. VIII. *Quaedam animadversiones circa vitia proponuntur*

226. Vitium, aiente s. Thoma, *opponitur ei, quod directe est de ratione virtutis: et quoniam directe virtus importat dispositionem quamdam, qua homo convenienter se habet secundum modum suae naturae; ita vitium significat hominis dispositionem contra id, quod convenit suae naturae*⁵. Ex

¹ 1^a 2^{ae}, q. LIII, a. 1 c.

² Ibid., q. LXXI, a. 4 ad 2.

³ *Studia virtutis*, inquit s. Ambrosius, quaedam instrumenta sunt. Itaque sicut bellator sine armis esse non potest, ita nec sine exercitatione virtus⁶; *De Abel, et Cain*, lib. I, c. 4. Et alibi (*De Iacob, et vita beata*, lib. I, c. 1): « *Virtus studio et discendo acquiritur, dissimulando amittitur* ».

⁴ 1^a 2^{ae}, q. LIII, a. 3 c. Vid. *Elem. seu Instit. Philos. Christ.*, vol. I, *Dynam.*, loc. cit., p. 436-438.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. LXXI, a. 1 c. Quae definitio generali notioni vitii respondet. Nam « *vitium uniuscuiusque rei esse videtur, quod non sit disposita, secundum quod convenit suae naturae*. Unde August. dicit in 3 *De lib. arb.*, *Quod perfectioni naturae deesse perspexeris, id voca vitium* »; *ibid.*; et a. 2 c.: « *In qualibet re vitium dicitur ex hoc, quod est disposita contra id, quod convenit suae naturae: unde et de hoc unaqueque res vituperatur; a vitio autem nomen vituperationis detractum creditur, ut Augustinus dicit in 3 *De lib. arb.*. Iam ex*

quo etiam patet vitium esse contra ordinem rationis; illud enim quod naturae hominis adversatur, ordini rationis etiam repugnat, cum homo naturam suam ex eo, quod ratione pollet, desumat¹.

Iam quae magis scitu necessaria sunt circa vitia, tribus hisce propositionibus complectimur:

227. Prop. 1^a. *Vitia capitalia sunt superbia, invidia, ira, acedia, luxuria, avaritia, et gula.*

Prob. Vitia capitalia illa dicuntur, quorum fines huiusmodi sunt, ut ad ipsos alia vitia ordinentur. Et quoniam finis magis appetitur, quam illud, quod ad ipsum ordinatur, ita vitia capitalia sunt ea, quorum fines specialibus rationibus appetitum movent. Atqui his rationibus septem enumerata vitia respondent. Ergo. Re quidem vera, vitiosus homo contra ordinem rationis vel prosequitur bonum secundum se spectatum; vel bonum fugit, quatenus malum aliquod illi adiungitur, seu quatenus impedimento est, ut aliud bonum consequatur, quod inordinate appetit. Iam si primum, obtinent superbia, gula, luxuria, et avaritia. Etenim bonum illud vel appetitur prout est bonum animae, quod scilicet ex apprehensione habet rationem appetibilitatis; sicuti excellentia honoris, et gloria: et ad hoc ordinatur *superbia*; vel prout est bonum corporis, pertinens sive ad conservacionem individui, sicut cibus et potus, sive ad conservationem speciei, quemadmodum in venereis evenit: et haec prosequun-

allata definitione discrimen colligitur inter *vitium, malitiam, et peccatum*. Sane, peccatum virtuti « contrariatur, secundum quod virtus est operativa boni: malitia autem, secundum quod est bonitas quedam: vitium autem proprie secundum quod est virtus ». Scilicet, virtutis essentia in dispositione secundum naturam directe consistit, atque sub hac ratione ei opponitur *vitium*. Ex illa autem dispositione virtutem consequitur bonitas; atque *virtuti*, quatenus est quedam bonitas, opponitur malitia. Denique id, ad quod virtus ordinatur, est actus bonus; atque ex hac parte *virtuti* opponitur peccatum; siquidem « peccatum proprie nominat actum inordinatum; sicut actus virtutis est actus ordinatus et debitus »; *Ibid.* a. 1 c., et ad 1.

¹ *Ibid.*, a. 2 c. « Virtus, alibi inquit, constituitur ex hoc, quodordo rationis ponitur in vi appetitiva: vitium autem consurgit ex hoc, quod motus appetitivus ab ordine rationis recedit »; *Qq. disp., De Malo*, q. VIII, a. 1 ad 3.

tur *gula, et luxuria*; vel denique prout est bonum exterius, scilicet divitiae: et hoc prosequitur *avaritia*. Sin alterum, obtinent cetera tria vitia. Nam bonum, quod quis fugit propter malum illi adjunctum, seu prout impedit assecutionem alterius boni concupiti, aut est bonum sibi proprium, et ita locum habet *acedia*, quae tristatur de bono spirituali, quod propter corporeum laborem, qui illud comitatur, quietem, vel delectationem corpoream impedit; aut est bonum alterius, et tunc enascitur *invidia*, quae tristatur de bono alterius, quantum propriae excellentiae impedimento est, vel *ira*, si illa tristitia cum appetitu vindictae coniungatur².

228. Nemini autem negotium facessat, vitia capitalia, seu principalia, numerum virtutum principalium exceedere. Etenim « non est eadem ratio originis in virtutibus, et vitiis. Nam virtutes causantur per ordinem appetitus ad rationem, vel etiam ad bonum incommutabile, quod est Deus: vitia autem oriuntur ex appetitu boni commutabilis: unde non oportet, quod principalia vitia opponantur principalibus virtutibus³ ». Quod etiam exemplo aegritudinum explicari potest, quarum plures sunt, quam sanitatum species, sive modi: siquidem uno modo harmonia, seu mediocritas humorum continetur; multis autem modis inde absceditur.

229. Prop. 2^a. *Vilia omnia non sunt, sicuti virtutes, inter se connexa.*

Prob. Quaelibet virtus in idem tendit, ut nempe homo rationis regulam, quam prudentia praescribit, sequatur; « et propter hoc omnes virtutes habent connexionem ad invicem in ratione recte agibilium, quae est prudentia, sicut supra dictum est ». Vitio autem homo non tendit ad hoc, quod a regula rationis recedat, siquidem nullius operatio ad hunc finem per se spectat; sed ad hoc, quod recedens a regula rationis, ad aliquod bonum appetibile se convertat; atque ab hoc bono vitium suam sortitur speciem. Atqui bona, ad quae se convertit homo a ratione recedens, sunt diversa, nullam connexionem ad invicem habentia, immo etiam interdum sunt

¹ 1^a 2^{ac}, q. LXXXIV, a. 4 c.; *In lib. II Sent.*, Dist. XLII, q. I, a. 3 c.; *Qq. disp., De Malo*, q. VIII, a. 1 c.

² 1^a 2^{ac}, loc. cit. ad 1.

contraria; aliquando enim vitium vitio tollitur, ut amore laudis, vel voluptatis amor pecuniae¹. Ergo vitia, quae ab huiusmodi bonis speciem sumunt, nullam ad invicem connexionem habent².

230. Ex quo argumento patet vitia non habere connexionem *ex parte conversionis* ad diversa bona; illam autem habere *ex parte aversionis*, « quia ab uno incomparabili bono avertunt³ ».

231. Illud etiam concedendum est, vitia saepe inter se cohaerere ita ut unum ex alio oriatur. Quod quidem evenit vel quatenus unum in causa est, ut inclinatio in aliud sibi simile gignatur; vel quatenus « unum peccatum ministrat materiam alterius, sicut gula ministrat materiam luxuriae, et avaritia dissensioni⁴ ».

232. Prop. 3^a. Stoicorum sententia, qui omnia vilia paria esse docuerunt⁵, falsa in se est, et falso fundamento innilitur.

Prob. 1^a pars. Bonum virtutis, cum sit aliquod medium, quod, ut secundum diversas circumstantias opus est, inter vitia contraria constituitur, in eo, quod cum quadam mensura adaequatur, consistit. Atque in iis, quorum bonum et perfectio in hac commensuratione consistit, id evenit, ut quo maior est ab ipso recessus, eo maius exurgat malum. Ergo maior dicenda est malitia, quo maior ab harmonia illa, quae virtutis propria est, fit recessus; ac proinde vitiis, in quibus

¹ Cf s. Aug., *Epist. CLXVII ad Hieron.*

² 1^a 2^{ae}, q. LXXIII, a. 1 c. Idipsum s. Ambrosius docuit iis verbis: « Quod bonum, et faciendum consonans et adhaerens: quod vero turpe, hoc dissonans, incompositum, atque discretum est »; Lib. de *Paradiso*, c. 5, n. 26.

³ In lib. IV *Sent.*, Dist. XVI, q. II, a. 1, sol. 2 c. Cf In lib. III, Dist. XXXVI, q. I, a. 3 sol. Hunc in modum sanctus Doctor (1^a 2^{ae}, loc. cit. ad 1) explicat illud Iacobi (II, 10): *Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus.*

⁴ Qq. disp., *De Malo*, q. VIII, a. 1 c.

⁵ Cf Cic., *Parad. Stoic.*, III, c. 1; *De Fin.* lib. IV, c. 10. Vid. etiam Laert., lib. VII, segm. 120, et Bahumhaver, *Veterum Philos., preecipue Stoicorum, doctrina de morte voluntaria*, c. 1, § 3, p. 157, Traiecti ad Rhenum 1842. Hunc Stoicorum errorem secutus lovinianus saec. IV, omnia peccata sine ullo discrimine paria esse asseruit, ac proinde omnes peccatores tum quoad peccata, tum quoad poenas esse aequales. Cf s. Hieron., *Adv. Iovinianum*, lib. II, n. 18 sqq.

homo ab hac harmonia recedit, non eadem inest malitia. Quod etiam exemplis confirmari potest. Cum enim sanitas in debita humorum proportione consistat, et pulcritudo in debita symmetria membrorum, atque veritas in debita convenientia intellectus, vel sermonis cum re; fit ut quo maior est inaequalitas in humoribus, eo gravior est infirmitas; et quo maior est in membris perturbatio, eo maior est deformitas; et eo maior est falsitas, quo maior est a veritate recessus¹.

233. Prob. altera pars. Inaequalem malitiam in vitiis obtinere non posse Stoici ex eo deducebant, quod 1° haec in sola honestatis privatione, quae profecto diversos non admittit gradus, consistere existimabant; 2° quod rationem virtutis in *indivisibili* constituebant, ac proinde etiam vitiis, quod virtuti opponitur. Atque haec falso sumuntur. Ergo. Re quidem vera, quoad primum, etiamsi ex sola privatione honestatis vitium constitui dicatur, id quod falso esse alibi ostendimus, tamen aequalem esse in vitiis pravitatem exinde perperam infertur. Distinguenda enim est, ut etiam adnotatum nobis fuit, privatio *pura*, quae nihil de habitu opposito relinquit, quemadmodum mors est privatio vitae, et tenebrae sunt privatio luminis, a privatione *non pura*, quae aliquid de opposito habitu retinet, cuiusmodi est aegritudo, quae debitae proportionis humorum privatio talis est, ut aliquid eius in subiecto remaneat². Privatio prioris generis non suscipit quidem magis, et minus: at idem de alterius generis privatione asseri nequit, quae prout magis, vel minus de opposito habitu relinquit, diversos habere potest gradus. Nam compertum est ad hoc alterum privationis genus vicia pertinere; siquidem « in eis privatur debita commensuratio rationis, ut non totaliter ordo rationis tollatur; alioquin malum si sit integrum, destrueret seipsum, ut dicitur in 4° *Ethic.* Non enim posset remanere substantia actus, vel affectio agentis, nisi aliquid re-

¹ Contr. Gent., lib. III, c. 139. Ad rem s. Augustinus: « Quid absurdius, quid insanius dici potest, quam ut ille, qui aliquanto immoderatus riserit, et ille, qui patriam truculentius incenderit, peccasse iudicentur aequaliter?... Aut si propterea sunt paria, quia ultraque delicta sunt, mures et elephanti pares erunt, quia ultraque sunt animalia »; Ep. CIV ad Nectarium, c. 4, n. 13 et 14.

² Vid. p. 63, not. 1.

maneret de ordine rationis¹ ». Quoad alterum, iam ostensum nobis est, tum unam virtutem secundum suam speciem alia praestantiora esse, tum virtutem in eadem specie magis exquisitam in uno, quam in alio esse posse². Ceterum, etsi virtutes pares esse dicantur, tamen vitia esse paria exinde haud sequeretur; siquidem virtutes, secus ac vitia, connexionem invicem habent³.

C A P V T VI.

De Lege

234. Actus humani ex eo quod cuidam regulae, seu mensurae respondent, vel ab ipsa discedunt, moralitatem suam repetunt. Haec autem regula nomen *legis* habet; siquidem, aiente s. Thoma, « lex nihil aliud est, quam quaedam ratio et regula operandi⁴ »; atque est ipsa Divina Sapientia, cuius velut quaedam participatio est rationis lux, qua naturaliter instructi sumus⁵. Igitur, postquam ea, quae ad naturam actus moralis, atque ad principia, quae in illum intrinsece concurrunt, explicavimus, ad normam, seu legem, secundum quam actiones morales dirigendae sunt, sermo noster convertatur oportet.

ART. I. De legis natura et partitione

235. Lex, prout quamdam regulam, seu mensuram significat, rebus omnibus etiam ratione, immo vita destitutis attribui potest; siquidem quaelibet res proprias operationes secundum alias regulas exerit, ita ut, aiente s. Bernardo, « nihil sine lege relinquatur⁶ ». Hinc normae, secundum quas physicus ordo mundanus constituitur, nomine *legum* denotantur⁷.

236. At vero speciali ratione leges eae regulae appellantur

¹ 1^a 2^{ae}, q. LXXIII, a. 2. Cf *Qq. disp.*, *De Malo*, q. II, a. 9 c.
² P. 141-143.

³ 1^a 2^{ae}, *ibid.* ad 3. Cf *In lib. II Sent.*, Dist. XLII, q. II, a. 5 sol.

⁴ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 114, n. 3. — ⁵ Cf p. 80 sqq.

⁶ *Epist. XI*, *Opp. t. II*, p. 13, Venetiis 1596.

⁷ Vid. *Cosmol.*, c. VI, art. 4, p. 149 vol. II. Secundum hanc significationem s. Thomas (2^a 2^{ae}, q. LVII, a. 3 c.) inquit, ius naturale, sive legem naturalem ad omnia animalia pertinere. Vid. etiam *In lib. IV Sent.*, Dist. XXXIII, q. I, a. 4 sol.

tur, quae rationali creaturae praescribuntur, ut secundum eas mores suos attemperet; ipsa enim, cum *dominium sui actus habeat*⁸, atque cognoscat *rationem finis*, et *comparationem operis ad finem*, proprie capax est regulae, qua *dirigatur ad operandum convenienter*⁹. Quare lex magis proprio sensu ea est, quae *moralis* dicitur; quo nomine a legibus distinguitur, quae ad irrationales creature pertinent, quaeque *physicae* audiunt¹⁰.

237. Iam lex moralis generatim sumta definitur: « Quaedam rationis ordinatio ad bonum commune ab eo, qui cu-rami communitatibus habet promulgata¹¹ ». Quam definitionem, ab omnibus Scholasticis admissam, veritati esse consentaneam, nostrum est ostendere, ut Thomasii¹² petulantiam improbemus, qui Scholasticos carpens, eos in lege generatim definienda *mire et inepte sudasse blaterat*¹³.

¹ I, q. CIII, a. 5 ad 3. — ² *In lib. IV Sent.* loc. cit.

³ Hinc in brutis inclinatio naturaliter eis indita, secundum quam operationes suas exerunt, potius *naturalis aestimatio*, quam lex dicenda est; quia « bruta ex vi naturae impelluntur ad operandum convenienter actiones, magis quam regulentur, quasi proprio arbitrio agentia »; *ibid.* Leges morales eum physicis quodammodo confundere videtur Romagnosi, qui (*Assunto primo di diritto naturale*, § I, p. 34, Milano 1841) legum moralium proprium esse contendit non quidem modum, secundum quem actiones humanae conformandae sunt, praescribere, sed tantum limites ipsis assignare. At haud dissimilanter utrumque legum genus permiscuit Spinoza, ubi inquit: « Per ius et institutum naturae nihil aliud intelligo, quam regulas naturae uniuscuiusque individui, secundum quas unumquodque ut naturaliter determinatum concipimus ad certo modo operandum. Exempli gratia, pisces a natura determinati sunt ad natandum, magni ad minores comedendum; adeoque pisces summo naturali iure potiuntur, ut magni minores comedant... nec hic ullam agnoscimus differentiam inter homines, et reliqua naturae individua, neque inter homines ratione praeditos, et inter alios, qui veram rationem ignorant... Quod enim unaquaque res ex legibus naturae agit, id summo iure agit, nimur quia agit prout natura determinata est » (*Tract. Theol. Polit.*, c. 16). Adversus quam adeo impiam doctrinam apprime quadrat illud Aquinatis: « Inclinationes quarumcumque partium naturae humanae, puta concupisibilis et irascibilis, secundum quod regulantur ratione, pertinent ad legem naturalem »; 1^a 2^{ae}, q. XCIV, a. 2 ad 2.

⁴ 1^a 2^{ae}, q. XC, a. 4 c. — ⁵ *Jur. nat.*, lib. I, c. 1, § 28.

⁶ Lex moralis a Montesquieu (*De l'Esprit des lois*, I, I, c. 2) consistere dicitur in necessariis relatioibus, quae ex natura humana